

Izlaganje sa znanstvenog skupa

UDK 130.2“19”

1:32

32:1

Primljeno: 20. rujna 2009.

Opća teorija moderne i analiza suvremenih društava

JACQUES BIDET*

Sažetak

U prvom dijelu sažeto se prikazuju temeljni pojmovi opće ili meta/strukturne teorije modernog društva: metastruktura, struktura i sistem. U kritičkom sučeljavanju s Marxom i Habermasom autor najprije objašnjava svoju glavnu teorijsku inovaciju, pojam metastrukture kao najopćenitije pretpostavke i kao značajku moderne epohe u kojoj se nejasno i postupno nameće službena lozinka slobode-jednakosti-racionalnosti: lozinka javne društvenosti kojom u posljednjoj instanci upravljaju norme zajedničke riječi, u kojoj svi sudjeluju kao jednaki. Pritom se ta diskurzivna neposrednost nužno očituje preko dvostrukog posredovanja: ekonomskog razuma (tržište/organizacija) i pravno-političkog uma (interindividualna i centralna kontraktualnost). U tom je smislu metastruktura postavljena pretpostavka moderne klasne strukture; ona nije temelj te strukture, nego njezina referentna fikcija. Međutim ona se nužno preokreće u svoju suprotnost – u eksploataciju, dominaciju i otuđenje – u društvu koje se naziva kapitalističkim. Struktura tog društva iskazuje dvostruku bipolarnost, podjelu na klasu koja vlada i na klasu nad kojom se vlada, ali i podjelu unutar same vladajuće klase na pol tržišta kao klasnog činitelja (vlasnici) i na pol organizacije kao drugog klasnog činitelja (upravljajući i kompetentni). Podređena klasa nije tek puko mnoštvo pasivnih “podvlaštenih”, nego “fundamentalna klasa” kao pozitivan politički akter. Za razliku od klasne strukture, koja nužno postoji u okrilju neke države-nacije, sistemu-svijetu svojstveno je to da on metastrukturnu pretpostavku stalno narušava, izopačujući modernost države-nacije: barbarstvo centara nad periferijama imanentno je centrima samim. Nužan ishod te povijesne tendencije jest država-svijet. Ona ne ukida ni države-nacije ni sistem-svijet, a već se ocrta na obzorju kao konačno geopolitičko ozbiljenje te društvene logike moderne.

U drugom dijelu autor ukratko pokazuje kako se ta metastrukturna hipoteza razvija u njegovim novijim istraživanjima konkretnije naravi na područjima povijesti (nastajanje modernog oblika društva počevši od gradova-država

* Jacques Bidet, profesor emeritus na Sveučilištu Paris X-Nanterre na katedri “Politička filozofija i teorije društva”.

XIII. st. u Italiji), sociologije i politike (odnos društvenih klasa i političkih stranaka) te kulture (opća teorija ideologija). U tim se analizama pokazuje kako struktura tvori ključ sistema-svijeta, a ne obrnuto, u smislu po kojem bi cjelina objašnjavala dio: sistem (država-nacija) može se primjereno razumjeti samo polazeći od strukture (klasne). Kapitalistički totalitet, budući da ga nije moguće otrpve metastrukturno organizirati, nije se mogao pojaviti kao prostor što ga, na način carstva, okuplja jedna institucionalno ujedinjena volja, nego samo kao pluralna cjelina, sistemska pluralnost država-nacija.

Ključne riječi: moderna, metastruktura, struktura (klasna), država-nacija, sistem-svijet, država-svijet, Marx, Habermas

Marxova je analiza, čini mi se, već od početka sadržavala stanovite nedostatke koji su marksizam obilježili sve do danas. U svojoj knjizi *Opća teorija moderne* nastojao sam skicirati kritiku i rekonstrukciju cjeline tog zdanja. Iz toga je proistekao pojam modernog društva (i njegove povijesti) koji se razlikuju od onoga što ga je izložio Marx.

U prvom dijelu izlaganja ukratko ću podsjetiti na glavne elemente te rekonstrukcije, koju označujem kao “metastrukturnu teoriju”.

U drugome ću dijelu pokazati kako se ta hipoteza danas razvija u stanovitim istraživanjima konkretnije naravi na područjima sociologije i politike, povijesti i kulture.

Prvi dio: glavni pojmovi Opće teorije moderne

Ustrojstvo *Opće teorije* zasnovano je na trima pojmovima: metastruktura, struktura i sistem, koje ću ponovno ukratko prikazati.

1.1. Prvi izraz jest *metastruktura*. Pamtim da Marx svoje izlaganje u *Kapitalu* (Knjiga 1, Odjeljak 1) započinje idealnom teorijom robne proizvodnje, koja iskazuje pretenziju modernog društva da se definira kao “tržišna ekonomija”. Marx zatim pokazuje zašto ta pretenzija nije utemeljena. Naime u posve tržišnoj privredi sama radna snaga postaje roba. A kao što vidimo u Odjeljku 3, time izlazimo iz *tržišne* logike, kreposno usmjerene na proizvodnju upotrebnih vrijednosti, da bismo ušli u kapitalističku logiku eksploatacije i profita, usmjerenu na potragu za apstraktnim bogatstvom, za viškom vrijednosti. Ali prije nego što do toga dođemo, Marx već pristupa *imantnoj* kritici, pokazujući da je ideja slobodne ekonomije čistog tržišta u sebi samoj proturječna. Što dobro ilustrira, već od prvog poglavlja (paragraf IV), tema fetišizma robe. Ako partneri prihvaćaju *tržište* kao neki *prirodni zakon*, oni to čine iskazujući se kao *slobodni*, jednaki i racionalni – postavljajući iznad svojih glava neki zakon koji im se *nameće*. To je ono što nazivam “performativnim proturječjem fetišizma”. Toj situaciji Marx suprotstavlja situaciju slobodne organizacije

udruženih proizvođača: “Predočimo sebi društvo slobodnih ljudi koji zajednički posjeduju sredstva za proizvodnju i proizvode prema dogovorenom planu...”.*

Čini mi se da tu zapravo postoje dva fetišistička stajališta koja se iskazuju, u krajnostima, u obliku dviju oprečnih pretenzija. Pretenzije liberalizma koji se obznanjuje kao jedinstvo demokracije i čistog tržišta. Pretenzije socijalizma koji se obznanjuje kao jedinstvo demokracije i dogovornog planiranja. U oba se slučaja *posredovanje* – tržište i organizacija – ideologijski prikazuje kao *relej neposredno* komunikacijskog diskursa između svih. Argumentirao sam, naprotiv, kako je moderna pretenzija na slobodu-jednakost-racionalnost *idealno* održiva samo na osnovici kritičke relacije između tih dvaju izraza – tržišta i organizacije – relacije koja bi bila zbiljski uspostavljena preko komunikacijskog diskursa.

Marx ima pravo što svoje izlaganje oblika modernog društva započinje “pozicijom moderne”, tj. onime što se u modernom društvu *službeno* obznanjuje. Tu je riječ o “interpelaciji” svakoga sa svakim u izrazima slobode, jednakosti i racionalnosti, koju Marx prikazuje na pozornici tržišta. Ali ta je interpelacija zapravo mnogo složenija. Jer nije riječ samo o nekoj *tržišnoj* ugovornoj postavci. Interpelacija je uključena u dvostruko posredovanje koje sadrži dva pola: *svatko sa svakim* i *svatko sa svima*. A svaki *pol* ima dva *lica*, lice ekonomskog razuma (tržište/organizacija) i lice pravno-političkog uma (interindividualna kontraktualnost/centralna kontraktualnost). A ta se konfiguracija ovjerovljuje kao *um* samo ako je podvrgnuta kritici komunikacijskog diskursa svakoga sa svakime i između svih.

Takva je postavljena pretpostavka moderne klasne strukture. Ona ne tvori *temelj* moderne, nego njezinu *referentnu fikciju*. Upravo se taj kompleksni lik – a ne samo lik tržišta – preokreće u svoju suprotnost – u eksploataciju, dominaciju i otuđenje – u društvu koje se naziva kapitalističkim. I upravo je u tom složenom smislu moderna klasna dominacija utemeljena na “instrumentalizaciji uma”.

1.2. Polazeći odatle, može se razmotriti *struktura*, shvaćena kao klasna struktura u okviru države-nacije. To ilustrira slika 1 na str. 19.

Marxova se *metastrukturalna* manjkavost naime iskazuje u *strukturnoj* pogrešci. Marx nije dospio da pojmovnog razumijevanja te činjenice da “vladajuća klasa” sadrži dva pola. Jedan povezan s tržištem, kojim vlada *vlasništvo*, drugi povezan s organizacijom, kojim vlada *kompetencija*. Vlasnička vlast ne postoji bez kompetentnog autoriteta, koji valja razumjeti u širem smislu znanja-moći: kompetencija-autoritet u oblasti kulturnih *svrha*, pretpostavljeno legitimnih, i tehničkih *sredstava*, pretpostavljeno djelotvornih. S jedne strane, dakle vlasnici. S druge, “upravljači

* Usp. K. Marx, *Kapital*, MED, sv. 21, str. 79: “... predstavimo sebi, promjene radi, zajednicu slobodnih proizvođača koji rade društvenim sredstvima za proizvodnju i svoje mnogobrojne individualne snage svjesno troše kao jednu društvenu snagu” – *op. prev.*

i kompetentni”. Ili još: “Novčarstvo” *versus* “Elita”. Odnosno dva složna i suprotstavljena pola, pri čemu svaki posjeduje sebi svojstvene mehanizme društvene reprodukcije. Što se tiče jedinstva pola “kompetencije”, tj. sveze između upravljača i kompetentnih, od proizvodnje do kulture – ta se sveza zasniva na tome što se u organizaciji uvijek radi o relaciji između *sredstava*, pretpostavljeno *racionalnih*, i *svrha*, pretpostavljeno *umnih*, tj. o relaciji između “upravljanja” i “kompetencije”.

To proširivanje Marxove pojmovnosti omogućuje ne samo prepoznavanje “bipolarnosti” vladajuće klase nego i opisivanje druge klase. Predložio sam pojam “fundamentalna klasa” radi pozitivnog označivanja, kao povijesnih aktera, onih koje stanoviti paternalistički diskurs jednostrano razmatra kao “podvlaštene”. Ta se pozitivnost daje odgonetnuti samo pod uvjetom da se s ovu stranu klasnih *odnosa* razmatraju sami klasni *činitelji* – tržište i organizacija – utoliko ukoliko su oni ponajprije naši zajednički primordijalni razumsko-umni resursi s onu stranu diskursa, ili pak društveni oblici našeg zajedničkog razuma-uma – a koji su, doduše, instrumentalizirani u svoju suprotnost. Tako shvaćena fundamentalna klasa otprve se pojavljuje kao podijeljena u raznovrsne frakcije, ovisno o tome prevladavaju li relacije tržišta (“neovisni” proizvođači, seljaci i drugi), relacije organizacije (najamni radnici javnih ustanova), ili je pak jača interakcija između dvaju činitelja (najamni radnici privatnog sektora). Polazeći odatle, daje se također analizirati i isključivanje iz rada i nesigurnost u njemu.

Upravo je u tom strukturnom kontekstu svatko u modernom društvu interpeliran kao slobodan, jednak i razuman. Interpelacija koja je složenija nego što ju je mislio Althusser: koja je uvijek ujedno i *svakoga sa svakim* i *između svih*. *Amfibologijska* interpelacija: *odozgo* se obznanjuje da je to zbiljski dano, a *odozdo* da to tek treba da bude i da će biti. Čime se definira antagonistički i revolucionarni karakter modernog oblika društva.

1.3. Polazeći od meta/strukturne analize, u Marxovoj se analizi pojavljuje još jedna manjkavost, jednako važna, koja se tiče *sistema-svijeta*. Tržište i organizacija dva su klasna činitelja, u složaju klasne strukture. Između tih dvaju “izraza” postoji međutim “metastrukturalna asimetrija”, prvenstvo onoga između-svih pred onim svakoga-sa-svakim. Stvari ovog svijeta ponajprije su poslovi svih. Njima nitko ne može legitimno raspolagati s nekim drugim drukčije doli na osnovi suglasja između svih. To je “kantovska teza” o “izvornom komunizmu”, koja se potajno predmnijeva u modernoj fikciji. To znači da moderna društvena struktura, upravo kao instrumentalizacija uma, može postojati samo u zajedničarskom obliku države-nacije (tj. u pluralnosti neovisnih društava), pod okriljem vrhovne instance, pretpostavljeno dogovorene *organizacijske* naravi: države. Time se metastrukturalna asimetrija strukturno postavlja na ograničenom teritoriju. Kapitalizam (strože: moderni oblik društva) se dakle ne pomalja kao neko carstvo, nego u obliku *pluriverzuma* entiteta,

koji su najprije veličine srednjovjekovnoga grada, potom, s tehničkim razvojem, klasičnih država, a danas teže prema kontinentalnoj razini.

Za razliku od klasne strukture u okrilju države-nacije, sistemu-svijetu svojstveno je to da on metastrukturnu pretpostavku *ne postavlja*. Već je Hobbes isticao da su nacije između sebe u "prirodnom stanju", tj. u ratnom stanju. Tome valja dodati kako se ne možemo zadovoljiti time da tako razlikujemo između strukture i sistema, između dijela i cjeline, između nacionalnog unutra i međunarodnog izvana: cjelina je imanentna dijelu. Barbarstvo sistema-svijeta uvijek već izopačuje modernost države-nacije. Barbarstvo centara nad periferijama imanentno je centrima samim.

Nužan ishod te povijesne tendencije jest država-svijet. Ona ne ukida ni države-nacije ni sistem-svijet, a već se ocrtava na obzorju kao konačno geopolitičko ozbiljenje te društvene logike moderne. Nju ne treba shvaćati kao utopiju koju valja ostvariti, nego kao povijesni društveni oblik koji se polako, ali neodoljivo ostvaruje iza naših leđa. Tako se pomalja jedan *teritorij*, koji je svijet, jedno *stanovništvo*, koje je čovječanstvo, jedan *zakon*, koji je zakon kapitalizma. Tu svjetsku državnu *strukturu*, još u nastajanju, instrumentaliziraju, a to će činiti još dugo, kapitalističke snage država centra, koje dominiraju *sistemom*-svijetom, snage koje teže tome da svoje zakone nametnu preko supranacionalnih ustanova. Navješćuje se dakle svjetska država imperijalističke naravi, premda ravnoteže preinačuje tendencija prema njezinoj multipolarizaciji. Ali riječ je o *modernoj klasnoj* državi koju kao takvu prožima metastrukturni nalog koji se kod Marxa pojavljuje već u prvom poglavlju Knjige 1 *Kapitala*. "Predočimo sebi udruženje slobodnih ljudi koji zajednički posjeduju sredstva za proizvodnju, itd." Preostaje da se spozna, razumije se, što se danas, u epohi ekološkog razaranja, može označiti kao "proizvodnja", kao "sredstva za proizvodnju", i je li pitanje koje se postavlja baš pitanje njihova "prisvajanja".

Treća knjiga *Opće teorije* problematizira *praksu*, u suštini *političku praksu*, preko razmatranja njezinih metastrukturnih pretpostavki, a preko kritike Rawlsa i Habermasa. Taj će dio ovdje izostaviti.

Ta se "metastrukturna teorija" sažimlje u jednoj slici; njezini su se pojmovi malo-pomalo precizirali tijekom kasnijeg istraživanja. (Vidi dodatni dokument: MODERN SOCIETY.)

Ta teorija tvori polaznu točku radova koji su slijedili:

- *Rječnik Suvremeni Marx* (u suradnji s Eustacheom Kouvélakisom), s brojnim autorima priloga, ali čija je potka sukladna mojoj teorijskoj poziciji (engleski prijevod: *Critical Companion of Contemporary Marxism*, Brill, 2006).
- *Objašnjenje i rekonstrukcija Kapitala*, koji je pokušaj rekonstrukcije Marxova utemeljujućeg djela na osnovi analize koja je sažeta u slici 1. Djelo je pandan *Opće teorije*.

- *Altermarksizam* (knjiga napisana u suradnji s Gérardom Duménilom, ekonomistom i Althusserovim sljedbenikom), koji predlaže povijesno i političko usmjerenje polazeći od tog pristupa, u smislu altermondijalističkog pristupa.

Moje sadašnje istraživanje uobličuje se u knjizi koju dovršavam, naslovljenoj *Čemu komunizam. Metastrukturalna hipoteza*. Ono nastoji ovjerovati metastrukturalnu hipotezu na tlu više disciplina, pa dakle i na posebnijim predmetima, koji se tiču današnje politike, povijesti moderne i teorije kulture. Usmjeren je k osvjetljavanju pojma komunizma, mišljenog kao alternativa kako socijalizmu tako i liberalizmu. U tom se smislu upisuje u raspravu koja je danas u toku, a u Europi je ilustriraju imena Badioua, Negria i Žižeka. Proroštvo je bajoslovno umijeće, beskrajno stvaralačko. Budući da me nebo nije obdarilo tom karizmom, to ću pitanje razmotriti u skromnijim izrazima.

Drugi dio: glede *Čemu komunizam*

Ograničit ću se na nekoliko naznaka preuzimajući plan koji sam ovdje slijedio u prvom dijelu da bih ilustrirao čemu ti pojmovi mogu konkretnije poslužiti.

2.1. Refleksija o *metastrukturali* navela me je da se vratim teoriji moderne u vezi sa starim pitanjem što ga je postavio Max Weber i s aktualnom raspravom o modernome i zapadnjačkom.

U *Rekonstrukciji historijskog materijalizma* mladi je Habermas pitanje pomaganja moderne predstavio u evolucionističkoj perspektivi prepunoj zapadnjačke nadmoći (vidi sliku u dodatku). Želimo li izaći iz te klopke, valja dospjeti do toga da se formulira hipoteza koja ima dvostruk karakter: i *povijesni*, iskazujući da je nešto negdje započelo u danoj epohi, i *generički*, naznačujući da se to nešto ne događa na kraju evolucije vrste, nego nečuvanim pozivanjem na resurs koji je zajednički čovječanstvu. Tako, primjerice, čine kako Adam Smith tako i sam Marx, kada u prvi plan postavljaju, kao suštinski resurs, sposobnost za *razmjenu* (Smith), odnosno sposobnost za *kooperaciju* (Marx) između slobodnih partnera. Oni pretpostavljaju da su te dvije figure oduvijek tu, pripadajući prirodi samoj. Ali oni modernu epohu definiraju povlašćujući jednu od njih, bilo tržište (Smith) bilo dogovornu organizaciju (Marx), za koju se pretpostavlja da je vektorom društvene ugovornosti koja je nositeljica emancipacije i napretka. Ističem, sa svoje strane, da taj resurs valja potražiti s ovu stranu tih figura (polarno oprečnih) razmjene i kooperacije, s ovu stranu posredovanja: u samoj diskurzivnoj neposrednosti.

Ovdje se oslanjam na drugu Habermasovu analizu, koja pokazuje kako *kommunikacijsko djelovanje*, sa svojim trostrukim zahtjevom za istinom, ispravnošću i autentičnošću, definira situaciju u kojoj se partneri zbiljski priznaju kao slobodni, jednaki i razumni. Pod pretpostavkom da komunikacijsko djelovanje postane pravilom

političkog djelovanja, tada bi ono veoma precizno odgovaralo zahtjevima nekoga društvenog ugovora.

Habermas, zna se, traga za time da odredi pod kojim bi se uvjetima takav cilj mogao ostvariti. Sa svoje strane, tu paradigmu rabim na posve drukčiji način: ograničujem se na isticanje hipoteze da bi ono navlastito moderne bilo u tome da se ta *pretenzija* komunikacijskog djelovanja (pri čemu je “društveni ugovor” njegova izričita idealna formulacija) učini *pretpostavljenim* [prétendu] principom društvenog života i javnih ustanova. Preuzimam dakle “diskurzivno-ugovornu” shemu, koja smjera povezivanju tih dvaju izraza – diskursa i ugovora – ali s čisto analitičkom nakanom: da bih označio za modernu karakterističnu službenu “referencu”, *postavljenu pretpostavku* modernog oblika društva. Ističem kako navlastito *diskurzivna* pretenzija, pretenzija na režim “riječi”, jest ono što valja razumjeti u moderni s onu stranu *ugovorne* deklaracije.

Čini mi se da je posljedica toga paradigmatškog preoblikovanja znatna. Naime tako shvaćena, *moderna* se ugovorna pretenzija povezuje s tim univerzalnim iskustvom, koje je *zajedničko svim ljudskim bićima*, iskustvom pretpostavljene *komunikacijske* relacije. Nema dakle razloga za čuđenje kako to da sva ljudska bića tako brzo postaju “moderna” čim se za to ukaže prilika: već su obdarena principom moderne, budući da sva imaju neko iskustvo pretpostavljeno komunikacijskog djelovanja.

Dakle moja je hipoteza: pomaljanje moderne kao društvene logike ne valja razumjeti iz samog tržišnog oblika, kako to smatraju liberali i sam Marx. Ona proizlazi iz spoja dvaju posredovanja, tržišta i organizacije, *pod pretenzijom njihova podvrgavanja režimu javne riječi, diskurzivnoj neposrednosti*. Tako shvatiti stvari nipošto ne znači da se ta “pretenzija” potvrđuje u zbiljnosti, nego *samo* – sukladno Marxovu postupku – da se samo *polazeći od takve metastrukture* mogu shvatiti klasni odnosi svojstveni modernom obliku društva. A to vodi k novom načinu propitivanja moderne povijesti.

Ako je ta hipoteza točna, dogodila se povijesna epoha u kojoj se nejasno i postupno nameće *službena lozinka* slobode-jednakosti-racionalnosti: lozinka javne društvenosti kojom u posljednjoj instanci upravljaju norme zajedničke *riječi*, u kojoj svi sudjeluju kao jednaki. Ustvrdjujem da posuda za taljenje te pojave, isprva oligarhijska, a zatim strukturno proširiva, bijaše kulturni prostor skromnih gradskih ognjišta srednjovjekovne Europe. Na početku ne bijaše kapitalističko tržište, nego meta/strukturna konfiguracija; a tržište je samo njezin dio. Ta se hipoteza suprotstavlja hipotezi anglosaksonske historijske škole (Robert Brenner, Ellen Meiksins Wood),* koja drži kako pomaljanje “kapitalizma”, shvaćenog kao sustav konku-

* Robert Brenner je marksist i povjesničar, direktor Centra za društvenu teoriju i komparativnu povijest na UCLA-u (University of California, Los Angeles) i jedan od urednika socijalističkog

rencije na slobodnom tržištu radi postizanja profita (smješten u 16. i 17. stoljeće u Engleskoj), tvori rascjep između našeg svijeta i onoga koji mu prethodi. Moja je hipoteza više u skladu s historičarskom tradicijom, koju ilustrira škola *Anala* i onih koji se njome danas nadahnjuju, a koja u državama-gradovima Italije 13. stoljeća prepoznaje prvu skicu modernoga oblika društva.

Razlika između Atene i Firence – između tih republika i onih antičkih – jest u tome da je prva čisto politička, dok druga uključuje i ekonomski poredak. U onoj povijesnoj konjunkturi, nakon što su se staro carstvo (Rim) i njegovi nadomjesci (karolinški, njemački) srušili, kada se suverenost rasparčala – talijanski su gradovi okupili stanovništvo proizvođača-trgovaca i obrtnika (uključujući njihove zaposlenike) koji su se naposljetku našli u položaju da zahtijevaju, nasuprot početnoj urbanoj feudalnosti, da sudjeluju u ekonomskoj moći i političkoj vlasti (zakonodavnoj, sudbenoj i izvršnoj). Moderna započinje pučkom revolucijom, koja se nejednako giba od grada do grada. Dakako, revolucija propada i feudalci se vraćaju. Ali se njezin podzemni život nastavlja, postavljajući temelje modernoj političkoj kulturi, čiji je simbol Machiavelli, pa će se ponovno pojaviti u Reformi i u velikim revolucijama 18. i 19. stoljeća.

Takva hipoteza obvezuje na primjereno čitanje kasnije povijesti.

2.2. Ali prije nego što do toga dođemo, htio bih se zadržati na momentu *strukture* modernog oblika društva. I, točnije, na momentu relacije između *društvenih*

časopisa *Against the Current*. Njegovo je sintetičko djelo iz istraživanja rane moderne europske povijesti: *Merchants and revolution: commercial change, political conflict, and London's overseas traders, 1550-1653*, Princeton, Princeton University Press, 1993. No Brennerova čuvena istraživanja već nekoliko desetljeća izazivaju velike raspre. Tri su njegova klasična članka: "Agrarian class structure and economic development in pre-industrial England", *Past and Present*, 70/1976; "The origins of capitalist development: A critique of Neo-Smithian Marxism", *New Left Review*, 104: 25-93; "The agrarian roots of European capitalism", *Past and Present*, 92/1982. Svjedočanstvo je velike diskusije knjiga: Aston, T. i Philpin C. (ur.), 1985: *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, Cambridge University Press, Cambridge.

Posljednjih je godina zapažen po radovima o globalnoj ekonomiji (*The boom and the bubble: the US in the world economy*, New York, Verso, 2002; *The economics of global turbulence: the advanced capitalist economies from Long Boom to Long Downturn, 1945-2005*, New York, Verso, 2006; *Property and progress: the historical origins and social foundations of self-sustaining growth*, London, Verso, 2009).

Ellen Meiksins Wood je politologinja, dugogodišnja profesorica (1967-1996) političke znanosti na Glendon College, York University u Torontu, Kanada. Marksist i jedan od glavnih urednika časopisa *Monthly Review* (1997-2000). Autorica je ili suautorica brojnih knjiga i članaka. Njezino je glavno djelo iz istraživanja povijesti modernoga društva: *The Origin of Capitalism*, Monthly Review Press, 1999. (novo, prošireno izdanje: *The Origin of Capitalism: A Longer View*, Verso, 2002) – *op. prev.*

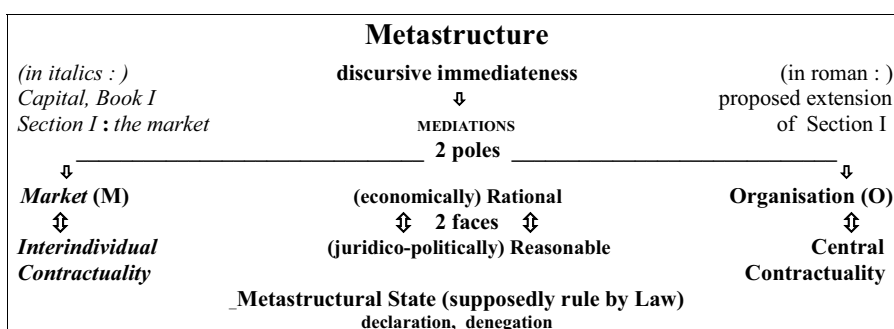
klasa i političkih stranaka. Pa tako s područja povjesničara prelazim na područje sociologa.

Podsjećam na shemu moderne društvene strukture, koju predlažem.

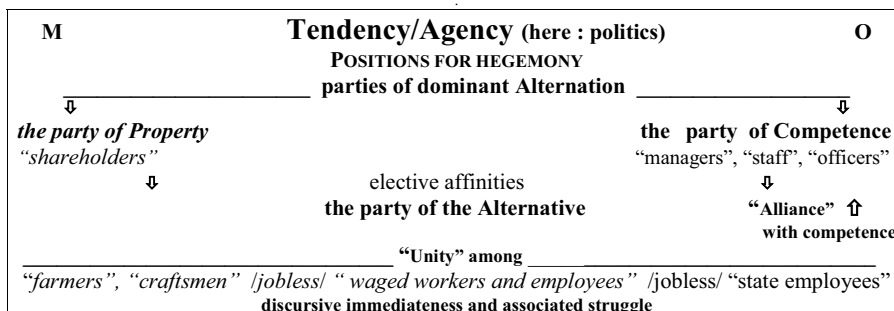
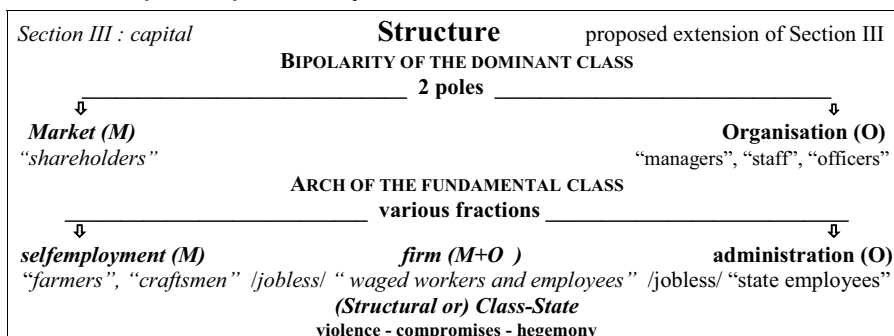
Slika 1.

MODERN SOCIETY

A. DIALECTICS OF THE NATIONAL CLASS STATE

Section II : Transformation of market into capital

B. WORLD-SYSTEM

C. WORLD STATE

Vidjesmo kako tržište i organizacija upućuju na dvije polarne snage, ujedno složne i suprotstavljene, koje tvore dominantnu klasu. Dvije klase doista postoje. Ali nije riječ o paru “kapitalisti/najamni radnici”. Riječ je o rascjepu “vlasnici + upravljači-i-kompetentni”/“fundamentalna klasa”. Ili pak “Novčarstvo + Elita”/“narod”.

Razumijemo zašto je fundamentalna klasa uvijek tražila savezništvo s polom elite. Marksizam je “radničkom pokretu” redovito davao takvo usmjerenje. Priroda moći upravljanja-kompetencije doista je drukčija od moći vlasništva. Posve ukratko, ona se provodi samo tako što se izlaže i na neki način priopćuje (vidi Foucaulta). Tako se zacijelo reproducira, ali u uvjetima koji su otvoreniji za kritiku i subverziju. I manje je radikalno podvrgnuta logici apstraktnog bogatstva nego što je to kapitalistička vlasnička moć. Organizacija se posve drukčije odnosi spram “diskursa” nego što to čini tržište.

U tom pogledu, klasični marksizam pokazuje upadljivo okolišanje. On *teoretizira* pretpostavljenu igru *dviju* klasa, koje su prepoznate kao klasa kapitalista i klasa najamnih radnika te nadahnjuje, protuslovno, stalnu *političku praksu*, koja kriomice uključuje ne dva, nego *tri* protagonista: *fundamentalnu klasu* i dva elementa vladajuće klase, odnosno, s jedne strane *kapitalističke vlasnike*, a s druge strane *upravljače-i-kompetentne*, s kojima valja sklopiti savez. A još više iznenađuje da on tu borbu upisuje na političku pozornicu koja ipak sadrži samo *dva mjesta*, ljevicu i desnicu. Ali koja – i baš je tu vrhunac paradoksa – *ne odgovaraju dvojnosti klasa* koje stoje jedna nasuprot drugoj. Kojeg li zaprepaštenja! – ljevica i desnica od samog početka odgovaraju dvojnosti polova dominacije.

Imajmo na umu da princip *formalne* legitimnosti – odnosno princip većinske vladavine – koji političku pozornicu dijeli na dva dijela, sam po sebi ništa ne govori o *supstanciji* spora između većine i manjine. No upadljivo je da se taj formalni par većina/manjina redovito iskazuje u supstancijalnim izrazima rascjepa desnica/ljevica (ili obrnuto), koji znakovito svjedoči o veoma određenom ekonomsko-društveno-ideologijskom *sadržaju*. Sasvim ukratko, desnica daje više moći vlasništvu, ljevica više moći organizaciji. Eto što bi moralo izazvati teorijsko čuđenje. Paradoks prema kojemu desnica i ljevica ne odgovaraju rascjepu na klase, nego bipolarnosti vladajuće klase objašnjava se dakle samo polazeći od meta/strukturne analize.

Isto tako razumijemo kako se, u uvjetima moderne bipolarne dominacije, raspodjeljuju glasovi fundamentalne klase. Najamni radnici koji su najviše uključeni u “*organizacijske*” relacije, koji se mogu osloniti na priznatu kompetenciju da bi se kolektivno organizirali, pokazuju izbornu sklonost ljevici. “Neovisni” ili fluktuirajući proizvođači na tržištu i oni koji jedva mogu činiti išta drugo doli se obratiti za pomoć stanovitoj *tržišnoj* sigurnosti kojom se upravlja odozgo – ukratko, najotudniji, najeksploatiraniji – pokazuju izbornu sklonost desnici.

“Slomiti” vladajuću klasu, okončati funkcionalni dosluh između tih dvaju konstitutivnih polova i dakle osloboditi “kompetenciju” od prevlasti “vlasništva”, to je racionalna perspektiva fundamentalne klase. To pretpostavlja da ona sama osigura svoju *hegemoniju* nad upravljačima-i-kompetentnima, prevlašću svoje političke linije u nekoj ljevici sposobnoj da prevagne nad desnicom. *Savezništvo* je bitka: elita mora biti pobijedena kao suparnik, stalnom borbom protiv njezinih prerogativa, da bi bila izabrana kao partner. Samo se u tim uvjetima može govoriti o nekoj Ljevici s velikim slovom, koja barem donekle preuzima vrednote koje proklamira. Ta “Ljevica”, s takvim sadržajem, nije činjenica *strukture*. Ona je *dogadaj* koji se zbiva samo onda kada se fundamentalna klasa pokaže sposobnom da prevlada svoje podjele i ostvari *jedinstvo* svojih frakcija.

Vidjeli smo kako ta povijesna mogućnost raste od 30-ih do 70-ih godina. Unatoč njihovu klasnom proturječju kadrovi-i-kompetentni i fundamentalna klasa bili su usklađeni, u državi-naciji kao nacionalnoj socijalnoj državi, glede ciljeva u kojima se svatko od njih mogao dijelom prepoznati. Bio je to samo početak, govorilo se. Otkada je, počevši od 70-ih godina, neoliberalna mondijalizacija isključila tu nacionalnu socijalnu matricu, otada upravljači-i-kompetentni spontano teže tome da svoje “kompetencije” stave u službu novog poretka kojim dominira kapitalističko novčarstvo. U tim uvjetima također, stranke radničke tradicije gube svoje partnere i svoje orijentire te se bliže raspadu. Perspektivu emancipacije valja rekonstruirati.

2.3. Upravo sada dolazim do trećeg pojma, pojma *sistem-svijet*. Predmet je golem, pa ću se zadržati tek na nekoliko filozofijskih razmatranja.

Moderna je politička filozofija posvetila *državu-naciju* kao političko ognjište *par excellence*, gdje se kuju svi pojmovi koji je tvore: općenita volja, slobodni i jednaki građani, suverenost, demokracija, legitimnost, pravo, opće pravo glasa, pravednost, “policija” (u starom smislu riječi), podjela vlasti itd.... Tako je odnos između nacija negativno definiran kao “ratno stanje”. Politička filozofija traga, s Kantom, za razlozima koji gaje nadu i za putovima za koje se pretpostavlja da bi mogli osigurati ukidanje takvog stanja. Ali ona nema što analitički reći o toj ne-instituciji kakva je cjelina koju obrazuju nacije i drugi teritoriji.

Paradoksalno, marksovska je problematika sastavni dio te linije razmišljanja. Dakako, ona kritizira političku ekonomiju i modernu političku filozofiju raskrinkavajući klasnu dominaciju, iza ugovornih (privatnih i javnih) aranžmana. Stanje *rata*, za koje se nekoć smatralo da vlada između nacija, ubačeno je u samo okrilje društva, ali u ublaženom obliku klasne *borbe*. Marx je valjano teorijski promislilo gibanje opće ekspanzije kapitalizma, koje počiva na naoružanoj moći kolonijalističkih država – baš kao i na njegovoj konkurentskoj sposobnosti – podršci “prvobitnoj akumulaciji” koja s protokom vremena sve više uzima maha. Ali budući da se zatorio u svoj navlastiti pojam, pojam klasne strukture (pojam “kapitalistički način

proizvodnje”), on ne uspijeva izraditi pojam rata, odnosno pravi pojam nacionalne dominacije, dominacije neke nacije nad drugim stanovništvima.

Carl Schmitt preokreće situaciju, čineći par prijatelj/neprijatelj – odnosno kategorije rata – glavnim pojmom političke filozofije, onim koji definira “bit političkoga”. Tu je doista riječ o radikalnoj kritici moderne političke filozofije. Ne samo liberalizma nego i marksizma. Uzeti par prijatelj/neprijatelj kao primordijalnu paradigmu znači klasnu *borbu* razumjeti kao neku vrst *rata* vođenog drugim sredstvima. Pa ta ideja danas očarava radikalne marksiste. To mi se ipak ne čini održivim. Ako valja, u stvarnosti, razlikovati ta dva pojma, to je zato što oni odgovaraju dvjema dimenzijama moderne: klasnoj *strukturi* i *sistemu* svijeta. Na teorijskom planu valja jasno razlikovati te dvije dimenzije i ako želimo razumjeti što se zbiva na konkretnom planu, a to je da se one međusobno miješaju u jednu jedinu konfiguraciju. I kakvu to zaprepaštenost izaziva, zbog činjenice da sistemski oblik pokreće i izopačuje strukturni oblik. Ili, bolje, klasnu strukturnu izopačenost umnaža sistemskim izopačenjem. A to je moderna.

Odlučujuća, a nezamijećena, točka koja treba voditi našu analizu jest međutim ova: između tih dviju dimenzija postoji pojmovni (ili umni, u smislu “što je umno, to je zbiljsko”) poredak sekvencijske naravi. Jer struktura tvori ključ *sistema*-svijeta. A ne obrnuto, u smislu po kojem bi cjelina objašnjavala dio, kako bi to htio Wallerstein. Razlog je tome što se *sistem* (država-nacija) *ne može razumjeti drukčije doli polazeći od strukture* (klasne).

Jer, prvo, kako sam rekao, ta *posebna klasna struktura* – zbog *metastrukturne asimetrije između interindividualne kontraktualnosti i centralne kontraktualnosti* – doista *implicira oblik države-nacije*. Iz tog razloga kapitalistički se *totalitet*, budući da ga nije moguće otprve metastrukturno organizirati (zbog geografske golemosti koju pokriva), nije mogao pojaviti kao prostor što ga, na način carstva, okuplja jedna institucionalno ujedinjena volja, nego samo kao *pluralna cjelina, sistemsko pluralnost država-nacija*.

Drugo, upravo dinamika *strukture* (strukture “kapitalističkog načina proizvodnje” koja zglobno spaja tehnologije i specifične društvene odnose) određuje u posljednjoj instanci globalne tendencije, pa dakle i mijene u okrilju *sistema*. Jer moderni kapitalistički društveni odnosi (organizacijski, a ne samo tržišni) potiču razvoj tehnika, što vodi k sve prostranijim i sve više osvajačkim državama-nacijama u dimenziji sistema-svijeta. I naposljetku, taj isti razvoj tako dovodi do pomaljanja države-svijeta, moderne klasne države na svjetskoj razini, usko povezane s imperijalističkim sistemom.

Budući da se imperijalistički sistem prelama u strukturi države-nacije (a već i države-svijeta), dvije figure, protivnika i neprijatelja, teže tome da se stope u jednu. Što ne može da ne zamuti rascjep između strukture i sistema, protivnikā i

neprijateljā, te da narode-klase i rasno obilježene klase ne podigne jedne protiv drugih. O tome također svjedoči činjenica da država-nacija ima ne samo policiju nego jednako tako i vojsku, ustanovu u zglobnom spoju između strukture i sistema, prirodno sklonu da u nekoj mjeri sudjeluje u borbi klasa.

2.4. Preostaje da se vidi mogu li iz svega toga izvesti nekolicu *elementi za praktičnu orijentaciju, kulturnu, društvenu i političku*. To sam pokušao učiniti u problematici države-svijeta. Ponovno osvrtnje na njih prelazi granice ovog izlaganja/članka (upućujem glede toga na knjigu *Altermarksizam*). Ograničit ću se na nekoliko naznaka koje se odnose na dva suvremena polja, ideologijsko i političko.

2.4.1. Ako je metastrukturalna hipoteza, sa svojom “sistemskom” dopunom, točna, iz toga proistječe neka *opća teorija moderne ideologije*. Valja razlikovati, osim “tradicionalnih” ideologija, dva “moderna” tipa ideologije. S jedne strane, “metastrukturalne” ideologije dominantne klase: one se upisuju, sučelice “utopijama” fundamentalne klase, u isto “metastrukturalno polje”; jer je to polje rascijepljeno amfibologijom koja je povezana s proturječjem inherentnim klasnoj strukturi, u strukturirajućem *građanskom* kontekstu države-nacije. S druge strane, “sistemske” ideologije: one su usko povezane s kapitalističkim sistemom-svijetom, odnosno s drugom dimenzijom moderne, međunarodnom, imperijalističkom, kolonijalnom i postkolonijalnom, *barbarskom*. Ta se tri suvremena oblika ideologije – tradicionalna, metastrukturalna i sistemska – na raznovrsne načine miješaju u društvenim praksama i borbama.

Slika 2. “Ideologije *versus* utopije” u doba moderne

IDEOLOGIJE	<i>Tradicionalne:</i> reciklirane u moderni	<i>Moderne</i> <i>građanske:</i> = strukture (nacionalne)	<i>Moderne barbarske:</i> = sistema-svijeta
	Seksizam, homofobija, patrijarhalnost...	Metastrukturalne ideologije: liberalizam, republikanizam	Sistemske ideologije: rasizmi...
UTOPIJE		Utopije (metastrukturalne): komunizam	

Taj pristup omogućuje da se međusobno povežu moderne *strukturne ideologije* dominacije i moderne emancipacijske *utopije*, koje su zatočene u jezičnoj bitki u okrilju zajedničke pojmovnosti – metastrukturalne pretpostavke o slobodi-jednako-

sti-racionalnosti. Po tome se one razlikuju od *sistemskih ideologija*, poput rasizma, koje se ne izjednačuju s “prijeporom”, u smislu metastrukturalne amfibologije, nego s čistim nasiljem u zakukuljenom jeziku. I sve bi još dobro išlo kada se te dvije vrste diskursa – a koje su imanentne praksama, koje su uvijek govorni činovi, preko kojih se metastrukturalna neprestance iznova postavlja – ne bi pod sistemskim utjecajem međusobno spajale u ultimoderni.

2.4.2. Na planu *moderne političke konfiguracije*, ovdje ću se zadržati samo na onome što je povezano sa strukturom, apstrahirajući od sistemskih relacija koje ju nadodređuju.

Slika 3. Klasni položaji u kontekstu moderne klasne strukture

<i>Klase</i>	Dominantna klasa		Fundamentalna klasa
<i>Klasni činitelji</i>	tržište	organizacija	(tržište + organizacija) komunikacija
<i>Ognjišta hegemonije</i>	Pol Vlasnika	Pol Upravljača-i-kompetentnih	Fundamentalna klasa
<i>Hegemonijske perspektive</i>	(Socijal) Liberalizam	(Liberal) Socijalizam	Komunizam
<i>Ideologije</i>	Neo-Liberalizam	Republikanizam	
<i>Utopije-Ideologije</i>		Marksizam, dvosmislena teorija: Komunizam sa stajališta Socijalizma	

Odabirem izraz *liberalizam* da bih označio perspektivu vlasnika, a izraz *socijalizam* da bih označio perspektivu upravljača i kompetentnih. Te dvije suprotstavljene društvene snage, “novčarstvo” i “elita”, teže da se ujedine bilo u nekom “socijalnom liberalizmu” bilo u nekom “liberalnom socijalizmu”, prema odnosu snaga. Danas je *neoliberalizam* ideološka tendencija prvih, a *republikanizam* drugih (premda svagda utopijski obojena). Perspektivu fundamentalne klase označujem kao *komunizam*. Fundamentalna klasa ima čvrste razloge da traži savezništvo s drugom protiv prve. “Marksizam” u svojem povijesnom obliku pojavljuje se kao komunizam u izrazima socijalizma. Pučka politika emancipacije, koja smjera slamanju klasne dominacije, jest takva politika kojom fundamentalna klasa uspijeva sklopiti savez s elitom, ali ovog puta u hegemonijskom položaju, u smislu koji Gramsci daje tom izrazu. A uviđamo da je komunizam taj koji preuzima brigu, uistinu zagonetnu, o teoriji i utopiji.

DODATAK. Habermasova evolucionistička hipoteza

Habermas je u knjizi *Rekonstrukcija historijskog materijalizma* (1976)* predložio sliku nastajanja ljudskog roda zglobno spajajući *evolucionističku* teoriju, koja tu filogenezu razumije kao veberovski proces racionalizacije, i *historijsku* teoriju, koja preformulira marksovske pojmove uzastopnih oblika društva.

Nadahnuje se Piagetovom ontogenezom. Dijete postaje odraslo prolazeći kroz tri stadija racionalnosti: 1) *prekonvencionalni*, koji još brka činjenice i namjere, 2) *konvencionalni*, koji je sposoban pozivati se na vrednote i principe, 3) *postkonvencionalni*, koji obrazlaže same vrednote i principe. Prema Habermasu, to bi bio i put ljudskih društava u njihovu povijesnom slijedu: “neolitska” “drevna”, “razvijena” i “moderna” društva. No ta će evolucija biti manje ili više brza ovisno o *trima pertinentnim dimenzijama* društvene egzistencije: “sistemima djelovanja” koji organiziraju svakodnevni život (kasnije označen kao “svijet života”), pravno-moralnim ustanovama te “svjetonazorima” svojstvenim svakoj civilizaciji. Viša racionalnost, postkonvencionalna, pojavljuje se u svjetonazorima naprednih civilizacija. Ali se u sistemima djelovanja i institucijama ona nameće tek u moderna vremena, koja obilježuju “kapitalističko poduzeće”, “građansko privatno pravo”, “formalna demokracija”, “racionalno, prirodno pravo” i “razdvajanje legitimnosti i moralnosti”.

Sfere Društva	<i>Sistemi djelovanja</i>	<i>Svjetonazori</i>	<i>Pravno-moralne ustanove</i>
<i>Neolitska</i>	Konvencionalni	Konvencionalni	Predkonvencionalne
<i>Drevna</i>	Konvencionalni	Konvencionalni	Konvencionalne
<i>Napredna</i>	Konvencionalni	Postkonvencionalni	Konvencionalne
<i>Moderna (kapitalizam)</i>	Postkonvencionalni (moderni čovjek)	Postkonvencionalni	Postkonvencionalne (formalno pravo)
HISTORIJA	EVOLUCIJA		

Zaostali i razvijeni svih zemalja, ujedinite se da biste razmotrili dug put koji je još pred vama da biste odrasli, da biste dospjeli do vrhova postkonvencionalne moderne, do pune ljudske kapitalističke zapadnjačke zrelosti! *Horresco referens!*

* V. Jürgen Habermas, *Prilog rekonstrukciji historijskog materijalizma*, “Veselin Masleša”, Sarajevo, bibl. “Logos”, 1985; usp. poglavlje “Ka rekonstrukciji istorijskog materijalizma”, str. 156-158 (Habermas razlikuje ove stupnjeve socijalne integracije: neolitska društva, rane visoke kulture, razvijene visoke kulture, moderna društva) – *op. prev.*

LITERATURA

- Bidet, Jacques/Duménil, Gérard, 2007: *Altermarxisme, un autre marxisme pour un autre monde* (u pripremi španjolsko, englesko i portugalsko izdanje).
- Bidet, Jacques, 2004: *Explication et reconstruction du 'Capital'* (španjolsko izdanje 2006; u pripremi njemačko).
- Bidet, Jacques/Kouvelakis, Eustache (ur.), 2001: *Dictionnaire Marx Contemporain* (englesko izdanje 2007, Brill, Netherlands, pod naslovom: *Critical Companion of Contemporary Marxism*).
- Bidet, Jacques, 1999: *Théorie générale. Théorie du droit, de l'économie et de la politique* (hrvatski prijevod: *Opća teorija moderne*, Disput, Zagreb, 2008; u pripremi i kineski prijevod).
- Bidet, Jacques, 1995: *John Rawls et la théorie de la justice* (u suradnji s Annie Bidet-Mordrel; španjolski prijevod 2000).
- Bidet, Jacques, 1990: *Théorie de la modernité suivie de Marx et le marché* (španjolski i talijanski prijevod 1993).
- Bidet, Jacques, 1985: *Que faire du 'Capital'? Matériaux pour une refondation* (2. izd. 2001; knjiga je najprije doživjela hrvatsko izdanje, *Što da se radi s 'Kapitalom'?*, prijevod i pogovor Dragutin Lalović, bibl. "Naše teme", Zagreb, 1988; odmah zatim i korejsko te japansko; nedavno i englesko, *Exploring Marx's 'Capital': Philosophical, Economic and Political Dimensions*, 2007, Brill, Netherlands, s predgovorom Alexa Callinicos).

S francuskoga preveo
Dragutin Lalović

Jacques Bidet

GENERAL THEORY OF MODERNITY
AND AN ANALYSIS OF CONTEMPORARY SOCIETY

Summary

The first part of the article gives a summary account of the basic concepts of general or meta/structural theory of modern society: metastructure, structure, system. In a critical confrontation with Marx and Habermas, the author starts by explaining his main theoretical innovation – the concept of metastructure, as the most general supposition and a trait of the modern epoch in which the official watchword of liberty-equality-rationality vaguely and gradually comes to the fore: it is the watchword of public sociability which is, in the final instance, determined by the norms of the common word, in which all participate

as equals. This discursive immediacy necessarily becomes manifest through a double mediation: of economic understanding (market/organisation) and of legal-political reason (interindividual and central contractuality). In that sense, metastructure is the set supposition for the modern class structure; it is not its basis, but its referential fiction. However, it inevitably turns into its opposite – into exploitation, domination, alienation – in the society which calls itself ‘capitalist’. The structure of such a society reveals a double bipolarity, a division into a ruling class and a ruled class, but also a division within the ruling class itself into the market pole as the first class factor (proprietors) and the pole of organisation as the second class factor (managers and ones who are competent). The subordinated class is no mere multitude of passive “ruled ones”. It is the “fundamental class” as a positive political actor. As opposed to class structure, which necessarily exists in a state-nation, it is characteristic of the world-system that it constantly impairs the metastructural supposition, distorting the modernness of the state-nation: the barbarism of centres in relation to peripheries is immanent to the centres themselves. The inevitable result of this historical tendency is the world-state. It abolishes neither the state-nations nor the world-system, and it is already appearing on the horizon as the final geopolitical realization of this social logic of modernity.

In the second part of the article, the author briefly shows how the metastructural hypothesis is developed in his more recent and concrete research into the areas of history (the emergence of the modern form of society starting from the 13th-century Cities-states in Italy), sociology and politics (relation between social classes and political parties), and culture (general theory of ideologies). These analyses show that structure is key to the world-system, and not vice versa, in the sense where the whole would explain the part: the system (state-nation) can be adequately understood only from the starting point of (class) structure. Since the capitalist totality cannot be metastructurally organised in one go, it could not emerge as a space which is brought together, like an empire, by one institutionally unified will, but only as a plural whole, a systemic plurality of state-nations.

Keywords: modernity, metastructure, structure (class), state-nation, world-system, world-state, Marx, Habermas